

ANDRZEJ K. OLSZEWSKI
Warszawa

JANA HENRYKA ROSENA
DEKORACJA KAPLICY SS. DOMINIKANEK
W ANAHEIM W KALIFORNII

Jan Henryk Rosen (1891-1982) znany jest przede wszystkim jako autor polichromii w Katedrze Ormiańskiej we Lwowie, którą wykonał w latach 1925-1929. Przed kilku laty ks. Janusz S. Pasierb przypomniał twórczość Rosena jako autora fresków w kaplicy papieskiej w Castelgandolfo w latach trzydziestych¹.

Prawie w ogóle nie jest znana działalność Rosena w Stanach Zjednoczonych, gdzie malarz przebywał od 1939 r. Według Zofii Straszewicz-Marconi jego prace posiada w Stanach 41 kościołów i instytucji².

W latach 1956-1958 powstała dekoracja plastyczna kaplicy SS. Dominikanek przy szkole wojskowej w Anaheim w Kalifornii, której architekturę projektował jeden z najwybitniejszych architektów polskich Jerzy Szepetycki³. W chwili projektowania kaplicy Szepetycki miał już poza sobą realizacje w Disneyland, Kościół polski w Los Angeles, przystępował do kolejnych projektów kościołów, klasztorów i szkół. Jeszcze przed rozpoczęciem projektu architekt wiedział, że dekorację wykona Rosen według programu teologicznego ks. prałata Waleriana Jasińskiego z Orchard Lake.

¹ J. S. P a s i e r b, *Jan Henryk Rosen maluje w Castel Gandolfo*, w: *Fermentum Massae Mundi, Jackowi Woźniakowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1990, s. 511-519.

² *Ostanie się ino sznur*, „Przegląd Polski” [USA] 18 czerwca 1992.

³ Autor niniejszego artykułu wraz z żoną Ireną Grzesiuk-Olszewską dokonali w 1993 r. szczegółowej dokumentacji kaplicy w związku z pracą nad monografią Szepetyckiego.

Szeptycki projektował więc architekturę pod kątem przyszłej dekoracji i sam określił ją jako „kaplicę budowaną dookoła fresku”⁴.

Założona na planie prostokąta jednonawowa kaplica jest konstrukcji stalowej, wypełnionej cegłą w naturalnym kolorze. W elewacji głównej szeroki portyk wgłębny, wyakcentowany słupami ramy konstrukcyjnej, wypełnia duże kwadratowe okno witrażowe. Kaplicę, z wyjątkiem elewacji południowej, obiega podcień na stalowych słupkach, zamknięty na kilku odcinkach ażurową dekoracją z cementowych trójwymiarowych elementów. Kolor cegły kontrastuje z białą kampaniłą.

Boczna elewacja północna została skomponowana pod kątem mozaiki Rosena, która wypełnia cztery duże prostokątne środkowe pola wyodrębnione ramą konstrukcji. Wykonana przez artystę w 1959 r. w narzuconym na cegłę białym tynku (skrajne pola elewacji są w naturalnym kolorze cegły) mozaika przypomina *sgraffito*, o zdecydowanej linii konturu i realistycznym oddaniu szczegółów. Mozaika jest częścią programu ideowego, poświęconego głosicielom Prawdy od zarania cywilizacji. Są to (patrząc od lewej) Hammurabi, Amenophis IV, Cyrus, Hipokrates, Sokrates, Platon, Fidiasz, Arystoteles, Ptolemeusz, Seneka, Plotyn, Awicenna, Awerroes, Majmonides. Ich, wypełniający dwa pola, pochodź zmierza ku polu środkowemu, w którym są przedstawione frontalnie postaci Boecjusza i św. Jana Chrzciciela, rozdzielone symbolem słońca w tarczy z napisem HAGIA SOFIA. W tym też kierunku zmierzają postaci wypełniające pole czwarte. Są to prorocy Starego Testamentu: Izajasz, Eliasz, Salomon, Dawid, Mojżesz i Abraham. Na ścianie od strony prezbiterium, w pięciu prostokątnych polach, Rosen przedstawił św. Tomasza z Akwinu i personifikacje Czterech Żywiołów.

Dekoracja we wnętrzu kaplicy jest dalszym rozwinięciem ideowego programu poświęconego prawdzie i jej głosicielom. Na ścianie prawej (jest to ściana północna, którą od zewnątrz zdobi powyżej omówiona mozaika) Rosen namalował fresk *Zstąpienie Boskiej Prawdy*. Główną postacią jest tu Chrystus nauczający odwiecznych prawd. Ponad jego nimbem jest przedstawiona scena Ukrzyżowania. Jego rozwiane szaty są spięte klamrą z wyobrażeniem czterech ewangelistów, w tle monogram „XPS”. Od strony prezbiterium i strefy wnętrza przeznaczonej dla siostr są namalowane: św. Joanna d’Arc jako przekazicielka prawdy poprzez odwagę i wierność zasadom moralnym; przedstawiona w średniowiecznej zbroi trzyma w jednej ręce róża-

⁴ *Moja architektura*, [mps w posiadaniu autora, s. 26-31].

niec, w drugiej tarczę z jej zawołaniem bitewnym *Jezus i Maria*; św. Teresa z Avila, głosicielka prawdy poprzez reformę zakonu karmelitanek oraz pisma mistyczne i poezje. W jednej ręce trzyma pióro do pisania, w drugiej – złotą strzałę jako symbol miłości Boga przesywającej jej serce. U stóp świętej leżą dwa tomy jej pism i jeden poematów; u stóp matki św. Dominika bł. Joanny z Aza znajdują się tarcze z herbami rodowymi, w tle zaś rodowa siedziba w Hiszpanii; patronka szkoły św. Katarzyna Sieneńska ma u swych stóp tekst *Dialogu*. W tle poza nią widnieje kaplica w Anaheim; św. Gertruda Wielka stoi na tle dominikańskiego klasztoru Świętego Krzyża w Ratyźbonie; św. Monika ma za tło bazylikę św. Ambrożego w Mediolanie. Lampa w jej ręce symbolizuje lata modlitw za syna. Poza nią pęknięty ołtarz Wielkiej Macierzy Kybele; św. Elżbieta trzyma tablicę z inskrypcją *Błogosławiony owoc żywota Twego*; pomiędzy nią a górującym Chrystusem jest przedstawiona głowa św. Jana Chrzciciela.

Od strony strefy wnętrza przeznaczonych dla chłopców są namalowani: św. Jan Ewangelista, trzymający w ręku kielich wina z wężem, mającym przypominać chęć otrucia go przez wrogów; między nim a Chrystusem symbol świętego – orzeł; św. Piotr dzierży Klucze Królestwa i zwój z tekstem *Paś owce moje*. W tle kolumna z placu przed Bazyliką w Rzymie; św. Paweł z mieczem i wyrytą na nim inskrypcją z listu do Efezjan *Glaudius Spiritus quod est verbum Dei*; św. Atanazy trzyma księgi z pismami przeciwko Arianom, których pisma deprecze. Obok niego w głębi św. Antoni Pustelnik; św. Augustyn z sercem w dłoni ma za sobą w tle Bramę Ostii; św. Grzegorz Wielki siedzący na postumencie z napisem *Servus Servorum Dei* występuje z gołębicą, mając za tło świątynie Kastora i Polluksa na Forum Romanum; św. Jan Damasceński trzyma w dłoni ikonę Matki Boskiej Włodzimierskiej. Poza nim w tle Złoty Meczet w Damaszku; między św. Janem Damasceńskim a św. Tomaszem z Akwinu przedstawienie płomienia na kolumnie ma reprezentować przejście do nowej epoki metod naukowych połączenia filozofii Arystotelesa z myślą chrześcijańską; przed kolumną stoi św. Albert Wielki z chemiczną retortą; św. Tomasz z Akwinu trzyma księgę z pierwszą linią hymnu *Adora Te*; św. Bonawentura trzyma w ręku puszkę na komunikanty. W tle góra Alverno, gdzie św. Franciszek z Asyżu otrzymał stygmaty. Poezję, Wiedzę i Sztukę jako przekazy prawdy reprezentują Dante, Kopernik i Fra Angelico. Dante jest w towarzystwie Wergiliusza, ponad nimi gwiazda jako symbol Beatrycze, w tle płomienie piekła; Mikołaj Kopernik trzyma globus. Fra Angelico zaś fragment obrazu *Dominik pod krzyżem*. W dalszej części fresku są przedstawieni św. Ignacy Loyola, św. Pius V papież, św. Franciszek Salezy, Leon XIII i kardynał Mercier.

Jeśli figury pochodzą na zewnętrznej ścianie północnej są przedstawione z profilu jak w sztuce egipskiej, to przed chwilą wymienione postaci na ścianie wewnętrznej zostały namalowane frontalnie i zdecydowanie bliższe są bizantynizmowi mozaiki w St. Vitale w Rawennie. Rosen skupił się przede wszystkim na precyzyjnej linii rysunku. Złote aureole i akcenty brązów nadają całości kompozycji tonację monochromatyczną.

Według szkicu Rosena (wykonawcą był warsztat włoski) jest też mozaika na ścianie prezbiterium. Jej treścią jest zesłanie Ducha Świętego i Jego oddziaływanie, poczynając od zwiastowania aż po papieża Jana XXIII i Vaticanum II. W jej ogólnym kolorycie dominują odcienie czerwieni i złota.

Istotnym czynnikiem organizacji przestrzennej i plastycznej kaplicy w Anaheim są witraże. Wypełniają one znaczną część bocznej ściany południowej i frontowej ściany wschodniej. Do ich wykonania Szeptycki zaprosił z Francji Maxa Ingranda, uważając, że znana mu jego pełna ekspresji i dynamizmu sztuka będzie harmonijną kontrpropozycją dla akademickiej powściągliwości Rosena. Okazało się, że będący w gruncie rzeczy polichromistą Rosen zawarł z siostrami umowę również na wykonanie rysunków dla witraży i wyżej wspomnianej mozaiki. W efekcie, pisze Szeptycki, „narzucił Ingrandowi pokrywanie farbą dużych płaszczyzn jak w obrazie. Było dla mnie oczywiste, że gdyby Ingrand miał wolną rękę, całe wnętrze miałyby więcej swobodnego oddechu i rasowej sztuki witrażowej. Prawem kontrastu zyskałyby także na tym malowidła Rosena, nabierając więcej monumentalnej powagi przy ingrandowskim rozmachu”⁵. Tematyka witraża jest następująca: *Stworzenie, Odkupienie, Uświęcenie*. Centralna część witraża zajmuje całą powierzchnię szklanej ściany, zaś 1/3 jej wysokości przedstawienia *Drogi Krzyżowej* i *Siedmiu Sakramentów*. Tematem witraża ściany wschodniej (nad wejściem głównym i nad chórem wewnątrz) jest *Matka Boska jako Siedziba Mądrości*⁶. Plastyczne wyposażenie kaplicy wypełnia więc program teologiczny Prawdy koncentrującej się wokół Boga (witraż ściany południowej), Syna Bożego (polichromia ściany północnej), Ducha Świętego (mozaika w prezbiterium) Matki Boskiej (witraż ściany wschodniej). Abstrahując od spraw kompozycji, należy stwierdzić, iż witraże nasycają wnętrze kaplicy radosnym nastrojem. W opinii cytowanej Straszewicz-Marconi wraz z malowidłami ściennymi „cudownie harmonizują z przejrzystością i lekkością stylu Jerzego Szeptyckiego”⁷. Ich żywy koloryt stanowi kontrast wobec

⁵ Dz. cyt., s. 29.

⁶ Wszystkie objaśnienia treści według prospektu *The Descent of Truth* wydanego przez St. Catherine's Military School, Anaheim, California (b.r.w.).

⁷ Dz. cyt.

monochromatyzmu fresku Rosena – fresku, który, podobnie jak zewnętrzna mozaika, jest dość tradycyjny (jak i wcześniejsza twórczość malarza, w Polsce w gruncie rzeczy mało znana).

DECORATION BY JAN HENRYK ROSEN
OF THE MEMORIAL CHAPEL OF ST. CATHERINE'S
MILITARY SCHOOL IN ANAHEIM (CALIFORNIA)

S u m m a r y

The chapel was built by architect Jerzy Szeptycki in the years 1956-1958. It had already been decided that the decoration of the chapel was to be done by Jan Henryk Rosen (1891-1982) according to the theological conception of Prelate Walerian Jasiński from Orchard Lake. The chapel is made up of a spacious nave based on a rectangular plan. The right (northern) side elevation was designed in the context of Rosen's mosaic made by the artist in 1959. The mosaic is devoted to the champions of truth from the beginning of our civilization and presents those who had lived before the establishment of the Church. On our left we see Hammurabi, Amenophis IV, Cyrus, Hippocrates, Socrates, Plato, Phidias, Aristotle, Ptolemy, Seneca, Plotinus, Avicenna, Averroes and Maimonides. This succession of wise men changes direction toward the third, center segment and the frontally presented Boethius and St. John the Baptist. Moving toward the center we also see the prophets of the Old Testament: Isaiah, Elijah, Salomon, David, Moses and Abraham (right segment). On the presbytery side narrow rectangular segments hold the figures of St. Thomas Aquinas and the personification of the four elements. The internal decor further develops the rich doctrinal agenda. On the right wall is Rosen's fresco *Descent of Divine Truth*. The central figure is Christ teaching the eternal truths. On the presbytery side - St. Joan of Arc, St. Teresa of Avila, Blessed Jane of Aza, St. Catherine of Siena, St. Gertrude the Great, St. Monica and St. Elizabeth are depicted. Between the altar and the dominating figure of Christ is the head of St. John Baptist. On the other side of the chapel can be seen St. John the Evangelist, St. Peter, St. Paul, St. Athanasius, St. Augustine, St. Gregory the Great, St. John Damascene, St. Thomas Aquinas, St. Bonaventura, Dante Alighieri, Virgil – overhead is a star representing Beatrice, Nicholas Copernicus, St. Ignatius of Loyola, St. Pope Pius V, St. Francis de Sales, Leo XIII, Cardinal Mercier, St. Anthony of the Desert, Fra Angelico and in addition various symbols and architectural motifs decorate the background of the frescoes. While the figures on the outside wall are presented in profile as in Egyptian art, the figures on the inside wall are frontal views in classical and Byzantine tradition. Rosen also designed the mosaic (though actually made in an Italian workshop) on the presbytery wall. The crucial element organizing the spatial and decorative interior of the chapel are the stained glass windows created by the Frenchman Max Ingrand according to the drawings of Rosen. Translated by Christopher O'Neill.

Summarized by Andrzej K. Olszewski

